

3. Буслаев Ф. И. Исследования. Статьи / Ф. И. Буслаев // Сост., вступит. статья, примечание Э. Афанасьева. – М.: Художественная литература, 1990. – 512 с.
4. Водовозов В. В. Учителю начальной школы / В. В. Водовозов. – М.: Педагогика, 1964. – 287 с.
5. Корф Н. А. Наш друг. Книга для чтения учащихся в школе и дома. Руководство к начальному обучению родному языку / Составлено Н. А. Корфом. – СПб.: Издание Д. Е. Кожанчинова (Типография Министерства Внутренних Дел), 1871. – 362 с.
6. Красновский А. А. Педагогические идеи Н.И. Пирогова. – М.: Учпедгиз, 1949. – 196 с.
7. Методика преподавания литературы: учебник для студентов педвузов / Под ред. О.Ю. Богдановой. – М.: Академия, 1999. – 398 с.
8. Мосіяшенко В. А., Курок О. І., Задорожна Л. В. Історія педагогіки України в особах: навчальний посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2005. – 266 с.
9. Острогорский В. П. Выразительное чтение: пособие для учащихся и учащихся / В. П. Острогорский. – СПб : Изд.: М. Сытинъ, 1911. – 187 с.
10. Роткович А. Я. История преподавания литературы в советской школе. – М.: Просвещение, 1976. – 335 с.
11. Стоюнин В. Я. Избранные педагогические сочинения / В. Я. Стоюнин // Редкол.: В. Д. Шадриков (гл. ред.) [и др.]; сост. Г. Г. Савенок, АПН СССР. – М.: Педагогика, 1991. – 367 с. (Педагогическая библиотека).

УДК 376-056.37:376.01

КОРЕКЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ І ДРІБНОЇ МОТОРИКИ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

**Молодід А. Б.,
Чеботарьова О. В.**

У статті описано досвід використання різних видів трудової діяльності для розвитку загальної та дрібної моторики в учнів з порушеннями інтелектуального розвитку; розкрито значення та сутність дидактичних ігор та вправ з розвитку дрібної моторики для корекції загального психомоторного розвитку учнів.

Ключові слова: загальна та дрібна моторика, трудове навчання, порушення інтелектуального розвитку, дидактичні ігри.

The article describes the experience of using different types of work for the development of gross and fine motor skills of students with intellectual disabilities; disclosed the value and nature of exercises and games for the development of fine motor skills in the correction and the overall development of the child.

Key words: general and small motor skills, labor training, intellectual development violations, didactic games.

Рука – це інструмент всіх інструментів

Арістотель

За словами В.А. Сухомлинського «розум дитини перебуває на кінчиках її пальців». Досліджуючи стан психомоторного розвитку в учнів з

порушеннями інтелектуального розвитку, проводячи спостереження в процесі їхнього трудового навчання, експериментально виявлено значне відставання їхньої загальної та дрібної моторики по багатьом життєво-значущим показникам.

Так, у дітей основної ланки школи, особливо у 5-6 класах, спостерігається недостатня скоординованість і цілеспрямованість рухів рукочнів. Це ускладнює утримання ними шаблону, трафарету, лінійки, ручки, пензля, олівця тощо. Так, у процесі виконання завдання лінійка змінює своє вихідне положення. Також не відбувається точний згин паперу за розміткою, неправильно утримується олівець. У багатьох учнів виявлено неправильний захват та тримання ножиць. Вони не можуть правильно різати папір по намічених лініях, часто минають їх, закривають лезо ножиць в процесі різання. У частини дітей спостерігається неправильне тримання пензлика, користування яким є невмілим. Діти не можуть рухати всією кистю в різних напрямках, не орієнтуються на аркуші паперу. Їхні рухи характеризуються метушливістю, незграбністю, хаотичністю. Пальці рук «неслухняні», права рука, як правило, випереджає дії лівої. Це призводить до неузгодженості рухів. Значна кількість обстежених учнів невміло координують роботу обох рук. Труднощі спричинялись при диференціації, швидкості, плавності включення в рух, переключення з одного руху на інший. Частина дітей починала роботу в прискореному темпі, що призводило до зниження якості виконаної роботи. Інші школярі працюють дуже повільно. Виконавши одну операцію, учні довго думають, як діяти далі. В окремих школярів моторні труднощі були пов'язані з їхньою ліворукістю.

У цій статті мова піде про дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, фізичний розвиток яких відстає від вікової норми і характеризується наявністю м'язової гіпотонії, судорожних синдромів, порушень координації рухів, рівноваги, недорозвинення дрібних м'язів кистей рук, слабкості м'язового тону та ін.

Всі ці тяжкі порушення рухової сфери – низка причин, що ускладнюють формування у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку (далі – ППР) рухових умінь і навичок, що впливають на їхню соціальну адаптацію. А оскільки педагогічна допомога означеній категорії дітей спрямована на адаптацію до життя в суспільстві, то корекційним педагогам необхідно розробити комплексну відновлювальну програму, спрямовану на подолання психомоторних порушень.

Про важливість розвитку моторики зазначав Арістотель, який казав: «Рука – це інструмент всіх інструментів». В.А. Сухомлинський продовжив цю думку: «Чим більше майстерності в дитячій руці, тим розумніша дитина». Отже, мова піде про розвиток дрібної та загальної моторики дитини з особливими потребами. Це одна з актуальних тем в практиці корекційної роботи з учнями.

Як правило, інтелектуальне ураження майже завжди супроводжується порушеннями в розвитку дрібної і загальної моторики дитини. Особливо на початкових етапах навчання у дітей відзначається нескоординованість рухів, уповільненість темпу роботи. Все це безпосередньо впливає на розвиток пізнавальних можливостей учнів.

Вітчизняними та зарубіжними науковими дослідженнями був підтверджений той факт, що існує прямий зв'язок між інтелектуальним і психомоторним розвитком дитини. Також доведено важливість сформованості дрібних рухів рук для розвитку мовлення [1,3,6,7,11]. Таким чином, розвиток дрібної моторики суттєво і безпосередньо впливає на ефективність навчальної діяльності учнів. У значній кількості наукових праць наголошується на тому, що розвиток мовленнєвого центру в лівій півкулі обумовлений провідною роллю руки в трудовій діяльності [1,3,6,7,11].

Про значення дій руки було відомо ще в II столітті до н.е. в Китаї. Існувала думка, що ігри за участю рук сприяють гармонійному розвитку тіла і розуму, підтримують в належному стані мозкові системи. В той час широко

використовувались вправи з кам'яними і металевими кульками. Це покращувало пам'ять, серцево-судинну діяльність, травну систему, усувало емоційне напруження, розвивало координацію рухів, силу і спритність рук, підтримувало життєвий тонус.

В Японії також було розроблено та впроваджено оздоровчі методики впливу на розвиток рухів рук. Там широко використовувались вправи з волоськими горіхами і шестигранним олівцем. В Японії стверджували, що «на кистях рук є багато акупунктурних точок, масажуючи які, можна позитивно впливати на внутрішні органи, що рефлекторно з ними поєднані...». Впливаючи на нервові закінчення, мозкова діяльність дитини значно активізується. Серед дослідників утвердилась думка про позитивну динаміку в розвитку дитини за умови своєчасного цілеспрямованого корекційного впливу.

Отже, вдосконалення існуючих і створення нових ефективних засобів, методів впливу на резервні можливості організму дитини з метою покращення стану психомоторного розвитку є актуальною проблемою для теорії та практики спеціальної педагогіки.

З метою вивчення стану психомоторного розвитку в учнів основної ланки школи, було проведено експериментальне дослідження на базі спеціальної школи-інтернату №16 м. Києва. В експерименті взяли участь 30 дітей 5-10 класів. На початку експерименту було визначено стан загальної і дрібної моторики, тактильної чутливості, а також вивчено стан зору і розвитку мовленнєвих навичок в учнів (з індивідуальних карт розвитку). В результаті вивчення було виявлено значне відставання розвитку дрібної та загальної моторики школярів по багатьом показникам.

Важливим засобом психофізичного розвитку дитини з порушеннями інтелектуального розвитку є уроки трудового навчання, під час яких відбувається формування пізнавальної діяльності; підвищується рівень соціальної компетентності; розширюються уявлення про професії;

отримуються трудові (професійні) навички, які допоможуть надалі успішно адаптуватися в суспільстві.

В залежності від того, що необхідно розвивати у дитини, залежить постановка мети і пошук спеціальних шляхів організації трудового процесу, а також добір методичних засобів і змісту навчання. Це дає можливість врахувати індивідуальні особливості кожної дитини для отримання позитивного результату в процесі практичної роботи.

Так, у роботі на уроках праці використовується значна кількість різних видів практичної трудової діяльності:

- шиття на швейній машині,
- витинання,
- робота з бісером,
- робота із сухими рослинами,
- робота із сипучими матеріалами,
- пакування подарунків,
- модульне оригамі,
- ліплення солоним тістом,
- плетіння на спицях,
- леготерапія, пазлотерапія,
- елементи кулінарії тощо.

Окреслені види роботи виконувались дітьми експериментальних груп та ефективно впливали на поліпшення їхнього стану психомоторного розвитку. Протягом навчання дітей систематично використовувались спеціальні вправи для розвитку тактильної чутливості і дрібної моторики рук. Особлива увага приділялась розвитку дрібних рухів кисті. Протягом експерименту проводиться контрольний моніторинг, який дозволяв прослідкувати позитивну динаміку в розвитку дрібної та загальної моторики учнів.

Експериментальне дослідження надає можливість висвітлити *особливості корекційно-розвивальної роботи*, яка сприяла позитивним результатам у ході навчання школярів.

Відтак, розвиток дрібної моторики рук у дітей з інтелектуальними порушеннями успішно можна здійснювати в різних видах практичної діяльності на уроках трудового навчання. Розвиваючи трудові уміння і навички у школярів, тим самим, будемо сприяти її загальному розвитку на основі створення умов, що стимулюють її життєдіяльність і дозволяють найбільш повно і ефективно використовувати індивідуальні можливості та здібності учнів.

Удосконалення психофізичного розвитку школярів відбувається у процесі опанування учнями різноманітних сучасних освітньо-корекційних програм з трудового навчання, зокрема:

- швейна справа;
- столярна справа;
- квітникарство;
- декоративно-ужиткове мистецтво;
- офісно-палітурна справа;
- взуттєва справа та ін.

І до цього арсеналу можна додати використання на вибір значної кількості варіативних модулів з художньої праці таких, як:

- тістопластика;
- вишивання хрестиком, атласними стрічками, гладдю;
- робота з соломкою, шкірою;
- писанкарство;
- килимарство;
- фелтінг;
- квілінг;
- робота з ізониткою;

- робота з папером (орігамі і витинанки);
- плетіння на спицях, гачком;
- бісерні роботи;
- флористика;
- кулінарія;
- декупаж тощо.

Це все той арсенал, що допомагає вчителю трудового навчання впливати на покращення стану моторики рук та загальної моторики в цілому у дітей з інтелектуальними порушеннями. Від педагогів залежить вибір посиленої для учня практичної діяльності, яка б приносила йому радість і одночасно користь, стала б звичною і необхідною. Застосовуючи систему стимулюючих прийомів і поступово ускладнюючи завдання, отримуємо позитивні результати, але за умови, якщо практична діяльність учнів буде систематичною. Після чітко продуманої та проведеної корекційно-розвивальної роботи руки школярів набудуть впевненості, точності, а пальці рук стають більш гнучкими і «слухняними».

У корекційно-розвивальній роботі слід використовувати різні прийоми впливу на моторний розвиток учнів:

➤ **нанизування бісеру на нитку** (починаючи від великої намистини з поступовим переходом до дрібної). Ефективним є: набирання художніх мотивів і мініатюр за схемами, опорами; вишивання бісером по контуру, малюнку; бісерна пластика на дроті; бісерна мозаїка на тканині; бісернеткацтво.

До речі, було помічено, що саме цей вид роботи є дуже ефективним у корекційній роботі з дітьми з розладами аутичного спектру. Під час таких занять вони відходять від своїх стереотипів, ритуалів. Частково зникають агресія, контрастні афекти, тривожність, пізнавальні можливості таких дітей значно покращуються. Дитина виходить із свого замкненого внутрішнього світу і більше працює в колективі.

➤ **сухий пальчиковий басейн**, сортування, перебирання і перетирання різних видів насіння, кісточок, вгадування їх із закритими очима (починаючи від великих з поступовим переходом до дрібних). Сухий пальчиковий басейн значно активізує тактильні відчуття: тиск, біль, дотик і збагачує сенсорний досвід, активізує мовні відділи головного мозку. Така діяльність є ефективною для всіх дітей з особливими потребами;

➤ **контурне копіювання малюнків, схем за допомогою копіювального паперу, скла і їх штрихування** (прижимаючи стеку або ручку до паперу, дитина максимально впливає на свої нервові закінчення в пальчиках, долоньках);

➤ **плетіння коси гачком;**

➤ **шнурівка;**

➤ **намотування нитки на клубок;**

➤ **вправи з горіхами, камінчиками, шишками, металевими кульками, гумовим їжачком** (шляхом маніпулювання і перетирання в долоньках та ін.);

➤ **робота із сипучими матеріалами, борошном;**

Засипання контурного малюнка кольоровою манкою, тирсою, піском, шкаралупою. Пісок, як і вода, здатний «заземляти» негативну енергію і викликати у дитини позитивні емоції. Допомагає долати апатію, знижує втомлюваність, гармонізує психоемоційний стан дитини.

➤ **гімнастика для пальців**, під час якої працюють всі три основні рухи кисті руки: **стискання, розтискання, розтягування**. Гімнастика для пальців забезпечує тривалу працездатність, покращує роботу всіх внутрішніх органів:

- кулак – долоня – ребро;
- загинання пальців;
- плескання в долоні;
- стукання пальцями по столу.

Дослідження у сфері медицини засвідчують, що масаж вказівного пальця поліпшує роботу шлунка, середнього – печінки, великого – регулює кровообіг, підмізинного – роботу головного мозку, мізинця – серцевої та легеневої систем;

- **зминання і розривання паперу на шматочки** (пап'є-маше, декупаж);

- **ліплення тістом;**

Щоб дитині засвоїти техніку ліплення, потрібно розвинути спеціальні рухи рук щодо їх сили, точності, темпу, спрямованості, плавності і ритмічності. За допомогою ліплення передається форма предмета в трьох вимірах. Діти багато вчаться за допомогою дотику. Це дає дитині інформацію про предмети, розвиває її тактильну чутливість і здійснює легкий масаж пальчиків і долоньок. В процесі ліплення можна домогтися максимальної активності обох рук, розвивати і зміцнювати пальці;

- **користування різними видами трудового приладдя і інструментів** (стека, олівець, лінійка, голка, булавка, пінцет, пензлик, н ожиці, шило, молоток, спиці, гачок тощо). І чим дрібніші інструменти і приладдя, тим краще ми впливаємо на дрібну моторику рук дитини;

- **втягування нитки або стрічки в голку, зав'язування вузлика і пробивання голкою цупкої тканини;**

- **створення різних видів композицій, елементи яких кріпляться різними способами** (скоба, клей, скоч, припалювання, пришивання, прибивання, примотування, прикручування);

- **користування прищіпками** (збирання і розбирання доріжки правою, лівою рукою. Кріплення прищіпки до тканини, фанери, банки, шнурка);

- **масажування долоньок масажерами, шестигранним олівцем;**

- **плетіння на спицях** (цей вид роботи є дещо складним, але відмовлятися від нього не слід). Плетіння на спицях є дуже ефективним для ліворуких дітей. Крім того, воно розвиває зорову пам'ять, вестибулярний

апарат, зменшує тремтіння рук, покращує м'язовий тонус, гальмує процеси збудження. На жаль, не всі діти можуть опанувати цей вид роботи. Все залежить від розумового розвитку дитини, від стану розвитку її моторики, від ускладнень, які є у школяра в результаті різних захворювань. Використовуючи різні види ниток для плетіння в учнів розвиваються різноманітні тактильні відчуття. Бавовна м'яка на дотик, випромінює тепло. Вовна колюча. Віскоза гладка і прохолодна. Шовк гладенький. Саме засобом плетіння ми стимулюємо працювати обидві кисті руки дитини одночасно і розвиваємо її тактильну чутливість. А це в свою чергу впливає на роботу обох півкуль головного мозку;

➤ **витинання ножицями;** дітям з порушеннями розумового розвитку вкрай важко даються навички в користуванні ножицями. Вони не знають як правильно їх взяти в руки, не мають навичок правильного різання паперу по розмітці, часто минають розмітку, закривають лезо в процесі різання, не дотримуються правил техніки безпеки. На допомогу у вирішенні цієї проблеми приходять наша українська витинанка. Перед дитиною з'являється величезне поле діяльності для розвитку моторики і формування умінь і навичок вирізування. Якщо спочатку неточними рухами дитина пошкоджує виріб, то згодом рука набуває впевненості і точності. Але робота повинна бути обов'язково системною і систематичною. І тільки тоді будемо мати позитивний ефект від таких занять. Витинання манікюрними ножицями координує рухи дитини, тренує і зміцнює м'язи кисті, концентрує увагу. Здобуваючи навички впевнено тримати ножиці, дитина так само впевнено зможе тримати олівець, ручку та інші предмети;

➤ **масаж долоньок і стоп качалкою для тіста;**

Для досягнення мети корисно використовувати будь-які предмети. А якщо в практичній діяльності будуть задіяні і ніжки дитини, то ефект від таких занять, буде значно кориснішим. Так, на заняттях корисними є проведення масажу долоньок і стоп качалкою для тіста. Такі вправи

визивають шквал позитивних емоцій, підвищують працездатність дитини, піднімають її настрій.

Всі вищезазначені види роботи допомагають зменшити напруження не тільки рук, але і розслабити м'язи всього тіла дитини. За допомогою таких видів практичної діяльності і використання різних прийомів та технік покращується моторний та психоемоційний розвиток учнів в цілому.

Уроки з трудового навчання повинні бути як розвиваючими так і арт-терапевтичними. Пристосувати дітей з особливими потребами до нормальної життєдіяльності в межах їхніх психофізичних можливостей, сприяти розвитку їхніх компенсаторно-адаптаційних можливостей, соціально-трудовій адаптації – головна мета вчителя трудового навчання в спеціальній школі. На уроках праці також ефективним є використання методу «мозкового штурму». Навіть якщо спочатку не всі завдання учень виконає і не з усім справиться досконало, але це стимулюватиме пізнавальний розвиток школяра, який буде працювати на межі своїх можливостей. А це і корекція, і динаміка, і розвиток творчих здібностей, і відчуття успішності серед однолітків, і майбутній її розвиток як особистості.

Застосування спеціальних прийомів і вправ для розвитку психомоторики сприятиме поліпшенню стану функціональних можливостей учнів до оволодіння робітничими професіями. Отже, висвітлений досвід експериментального трудового навчання учнів старших класів сприятиме удосконаленню освітньо-корекційного процесу у спеціальній школі.

Таким чином, вивчаючи проблему розвитку дрібної моторики учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, апробуючи різні методики удосконалення тонких рухів кистей рук на уроках трудового навчання, ми дійшли висновку, що розвиток дрібної та загальної моторики в процесі трудової діяльності є одним із важливих психологічних факторів навчання. В процесі роботи з різними інструментами і матеріалами розвивається координація, диференційованість, узгодженість рухів пальців, регулюється сила м'язових зусиль, рука набуває впевненості, точності, а пальці стають

гнучкими і пластичними. Трудове навчання у спеціальному закладі є важливим засобом інтелектуального, фізичного, емоційно-вольового та особистісного розвитку учнів.

Література

1. Практикум з психології розумово відсталої дитини / А.Д. Виноградова// - М.: Просвещение, 1985, - 144 с.
2. Власова Т. А., Певзнер М. С. Вчителю про дітей з відхиленнями у розвитку/ Т.А.Власова, М.С. Певзнер // - М.: Академія, 2002. - 207 с.
3. Виховання і навчання у допоміжній школі. / під ред. В.В. Воронкової. - М.:Школа- ПРЕС, 1994, -416 с.
4. Виготський Л. С. Розвиток вищих психічних функцій. - М.: Просвещение, 1988, - 500 с.
- 5.Гозова А. П., Кулагін Ю. А., Лубовский І. В., Петрова В. Г., Розанова Т. В. Вивчення психічного розвитку аномальних дітей. //Дефектологія. - 1983. - № 6. - С. 13-16.
6. Жаренкова Г. І. Корекційна робота на уроках трудового навчання. / Г.І.Жаренкова // Корекційно-розвиваюче навчання:сб.наук.пр. / М.: Дрофа, - С. 115-148.
7. Кольцова М. М. Рухова активність і розвиток функцій мозку дитини/М.М.Кольцова // - М., 1973, -193 с.
8. Лурія А. Р. Розумово відстала дитина / А.Р.Лурія // - М., 1990.
9. Особливості розумового розвитку учнів допоміжної школи / за ред. Ж.І. Шиф. - М., 1965
10. Основи корекційної педагогіки. / Під ред. Гонеева А.Д., Ліфінцева Н.І., Ялпаевой Н.В. - М.,Просвітництво. 1985, - С. 142-154.
11. Пінський Б. І. Формування рухових навичок учнів допоміжної школи. / Б.І.Пінський // - Мінськ: Парадокс, 1999.
12. Чеботарьова О.В. «Азбука творчості» [Електронний ресурс] / О.В. Чеботарьова, І.М. Брусенська // Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. – 2016. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/705354>
13. Чеботарьова О.В. Особливості соціалізації школярів із порушеннями розумового розвитку засобами професійно-трудового навчання // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Вип. 17. – Київ, 2015. – С. 265-268.
14. Чеботарьова О.В. Концептуальні засади змісту трудового навчання в спеціальній школі в сучасних умовах реформування освіти // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Випуск 31: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2016. – С. 196-201.
15. Чеботарьова О.В. Реалізація варіативних модулів у системі трудового навчання школярів із складними порушеннями розвитку // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії. Зб. тез. доп. Вінниця: ТОВ фірма «Планер». 2016. С.354-357.

УДК: 376-056.37:376.01

ТЕХНОЛОГІЇ МОДЕЛЮВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ В УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ